

Faktiväited ja väärtushinnangud

Martin Aher

Mind the Meaning OÜ semantik

1. Sissejuhatus

„Vilja Savisaar ei ole rongaeama.” Selle pealtnäha kummalise pealkirjaga võttis Andrus Kivirähk 2001. aastal kokku ühe Eesti märgilisema kohtuasja.¹ Postimehe ajakirjanik Enno Tammer jäi kõigis kolmes Eesti kohtuastmes² süüdi, muu hulgas kriminaalses solvamises sõnaga *rongaeama*.³ Ajakirjanikud nägid otsuses ohtu sõnavabadusele. Postimehe ajakirjanik Toomas Mattson kirjeldas olukorda järgmiselt.⁴

„Tsiiviilseadustiku üldosa seaduse järgi on isikul õigus nõuda kohtu korras au teotamise lõpetamist, tema au teotavate andmete ümberlükkamist, kui au teotaja ei tõenda nende vastavust tegelikkusele ... tõendada saab üksnes faktiväites sisalduva vastavust tegelikkusele. Kui aga keegi tunneb, et tema au on riivatud mingi väärtushinnanguga, on tõendamine õiguslikus mõttes absoluutselt välistatud.“

Eelneva taustal nõuavad Eesti seadused faktiväidete ja väärtushinnangute eristamist. Selles artiklis vaatlen seda eristust keeleteaduse alla kuuluva formaalsemantika vaatenurgast. Keskendun peamiselt väärtushinnangute analüüsimisele. Eesmärk on parandada arusaama fenomenist ning kummutada mõned võimalikud valearusaamad. Samas tuleb nentida, et keeleteaduse ja õigusteaduse seisukohad võivad lahkneka ning autor piirdub ainult keeleteaduse meetodite rakendamisega.

2. Formaalsemantikast

Faktiväidete ja väärtushinnangute eristamine ei ole olnud keeleteaduses eesmärk iseenesest, kuid eksisteerib märkimisväärne hulk kirjandust, mis seda teemat kaudselt puudutab. Kõige asjakohasemad on formaalsemantika valdkonnas uuritud deontoloogia ja ebamäärasuse fenomenid. Deontoloogia uurib peamiselt keeldude ning loa andmisega seotud keelekasutust, näiteks lauseid „Aadu peab jalutama” ja „Aadu ei tohi istuda“. Ebamäärasusega seoses uuritakse väljendeid, mille tähendus sõltub tavapärasest enam kontekstist. Näiteks lause „Aadu on pikk” võib olla tõene pigem keskmisest lühemate inimestega Jaapanis, kuid väär maailma pikimate inimestega riigis ehk Hollandis.

¹ **A. Kivirähk.** Vilja Savisaar ei ole rongaeama. – Eesti Päevaleht 27.01.2001. <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/vilja-savisaar-ei-ole-rongaema?id=50797932>.

² Riigikohtu 09.04.1998 otsus nr 3-1-2-1-98.

³ Praegu ei ole laimamine enam kriminaliseeritud, seda käsitletakse tsiviilkorras.

⁴ **T. Mattson.** Rongaema hoiatav pretsedent, katkendeid Vilja Laanaru pihtimustest. – Postimees 04.09.1997. <https://www.postimees.ee/2518363/rongaema-hoiatav-pretsedent-katkendeid-vilja-laanaru-pihtimustest>.

Alustame lihtsate väljendite analüüsi kirjeldamisest ning seejärel vaatame, kas sama lähenemine laieneb ka näiteks deontoloogiale. Formaalsemantika põhiülesanne on inimkeele väljendeid seletavate matemaatiliste mudelite koostamine. Nende abil üritatakse ennustada, millised väljendid kuuluvad emakeele rääkijate repertuaari ning millised on välistatud. Nende mudelite abil õpime enda keelekasutuse põhiprintsiipe, sest teame empiirilise uurimuse järel, milliste aksioomidega mudelid ennustavad emakeele rääkijate intuitsioone korrektselt. Näiteks mudel, mis lubab öelda „Karlil on üldse kartuleid” läheb vastuollu emakeele rääkija intuitsioonidega ning seetõttu on tavaline lisada tingimus, et selline sõna nagu *üldse* tohib esineda kindlates konstruktsioonides, näiteks eituse järel: „Karlil ei ole üldse kartuleid.”

Formaalsed mudelid põhinevad tõetingimuste määramisel. Lihtne näide: lause „Laual on telefon” on tõene siis, kui osutatud laual tõesti on telefon, ja muul juhul väär. Lausete tähendust ongi võimalik väljendada nende kahe võimalusega: mudel peab kirjeldama kõik olukorrad, kus väljend on tõene (ning seega ka olukordi, kus see on väär). Peaaegu kõik formaalsed mudelid taanduvad väljendite tõesuse ja vääruse tingimuste määramisele. Siinkohal tasub aga mainida, et väärtushinnangud on üks keele fenomenidest, kus on kaalutud ka alternatiivseid mudeleid.

3. Kohtupraktikast

Enne keeleteadusega jätkamist tasub küsida, kuidas faktiväiteid ja väärtushinnanguid eristatakse Eesti kohtupraktikas. Seaduste järgi sõltub sellest eristusest näiteks mittevaralise kahju hüvitamise võimalus. Keeleteadlase pilguga vaadates kerkib eristus peamiselt laimamise kontekstis, mida reguleerib võlaõigusseadus (VÕS). VÕS-i § 1046 käsitleb isiklike õiguste kahjustamise õigusvastasust, selle lõige 1 ütleb väärtushinnangute kohta järgmist:

„(1) Isiku au teotamine, muu hulgas ebakohase väärtushinnanguga, isiku nime või kujutise õigustamatu kasutamine, eraelu puutumatus või muu isikliku õiguse rikkumine on õigusvastane, kui seadusega ei ole sätestatud teisiti. Õigusvastasuse tuvastamisel tuleb arvestada rikkumise liiki, põhjust ja ajendit, samuti suhet rikkumisega taotletud eesmärgi ja rikkumise raskuse vahel.“

VÕS-i § 1047 käsitleb ebaõigete andmete avaldamise õigusvastasust ning selle lõige 2 kirjeldab faktiväiteid:

„(2) Teise isiku au teotava või teisele isikule majanduslikult kahjuliku asjaolu avaldamine loetakse õigusvastaseks, kui avaldaja ei tõenda, et avaldatud asjaolu vastab tegelikkusele.“

Kahjuks ei ütle kumbki lõige, millised väited on faktiväiteid ja millised on väärtushinnangud. Selleks vaatame lühidalt varasemaid kohtulahendeid. Mitmes Riigikohtu lahendis on eristuse peamiseks kriteeriumiks väljendite tõelevastavuse kontrollitavus. Faktiväide on põhimõtteliselt kontrollitav, tema tõesus või väärus kohtumenetluses tõendatav.⁵ Samuti viitab kontrollitavusele järgmine sõnastus: „Faktiväide on põhimõtteliselt kontrollitav, tema tõesus või väärus

⁵ Riigikohtu erikogu 01.12.1997 kohtuotsus nr 3-2-1-99-97. Vt ka <https://triniti.ee/faktivaide-voi-vaartushinnang-koik-on-kinni-kontekstis/>.

kohtumenetluses tõendatav. Väärtusotsustus väljendub isikule antud hinnangus, mis oma sisu (väljend) või vormi tõttu on konkreetsetes kultuurikeskkonnas halvustava tähendusega. Väärtushinnangut on küll võimalik põhjendada, mitte aga tõendada selle sisu tõesust või väärust.”⁶ Lahendites kirjeldatud lähenemine ei too lõplikku selgust, sest läheb sõnasõnalisel tasandil vastuollu eespool toodud seaduse sõnastusega. VÕS-i § 1046 viitab ebakohasele väärtushinnangule, mis eeldab, et eksisteerib ka kohane väärtushinnang ehk ka väärtushinnangutel on oma tõetingimused või siinkohal kohasustingimused. Naastes keeleteaduse juurde, näitab järgnev, et väärtushinnangute eristamine pelga tõele vastavuse kontrollitavuse kaudu ei võimalda ühest fenomeni kirjeldust.

4. Väärtushinnangud keeleteaduse perspektiivist

4.1. Samaaegselt faktiväited ja väärtushinnangud

Keeleteaduses on aktsepteeritud, et väljendid võivad korruga edasi kanda nii faktiväiteid kui ka väärtushinnanguid. Kiillause „Karl, kes on, muuseas, väga hea advokaat, käis Tartus” annab edasi fakti selle kohta, et Karl käis Tartus, ning esitab väärtushinnangu, väites, et ta on väga hea advokaat. Väide võib sisaldada faktiväidet ja väärtushinnangut ka ilma sellise lausestruktuurita. Näiteks lause „Karlil on kriminaalkaristus” annab edasi fakti, et Karli on kohtu poolt karistatud, kuid see tõenäoliselt kannab kaasa ka halvustavat väärtushinnangut. Intuiivselt mängib rolli ka kontekst, kuid kui seda lauset öeldakse näiteks Karli töointervjuu järel, võib arvata, et tegemist on halvustava väärtushinnanguga ja selle tagajärjel Karl tööd ei saa. Samas Karli kunstnikukarjääri arutamisel tõenäoliselt lausel halvustav mõju puuduks.

4.2. Konteksti mõju mudelites

Valdavalt on keeleteaduses uuritud halvustamisega sarnaselt toimivat kiitmist. Halvustamine on selle nähtuse teine pool ning pole võimalik rääkida ühest, puudutamata teist. Praegusel ajal on keeleteaduses tavapärane mõista kiitvaid sõnu nagu *hea* nii, et nad väljendavad vastavust mingile kontekstist tulenevale standardile.⁷ Kuigi sellised mudelid ei kata kõiki väärtushinnanguid ja eriti mitte kogu halvustavat keelekasutust, tasub alustada selle kõige laiemalt levinud teooriaga.

Väärtushinnangu standard sõltub kiidetavast objektist. Näiteks omadused, mis teevad auto heaks, on erinevad sellest, mis teevad õuna heaks. Teame, et kui keegi nimetab autot heaks, siis on sellel tõenäoliselt üle keskmise näitajad kiirenduse, mahutavuse, bensiinikulu ja teiste selliste näitajate seas. Hea õun on tõenäoliselt maitsev, värske ning ei ole ussitanud. Kuigi kiidusõnade hulgas on hindamise kriteeriumid kontekstipõhised, siis võib sõna *hea* tähenduse võtta kokku järgneva informaalsete kirjeldusega: *hea X* tähistab asja *X*, mille omadused omaette või koosmõjus teistega

⁶ Riigikohtu erikogu 01.12.1997 kohtuotsus nr 3-2-1-99-97.

⁷ R. M. Hare. *The Language of Morals*. Oxford: Clarendon Press, 1952. A. Kratzer. *Modals and Conditionals: New and Revised Perspectives*. Oxford: Oxford Studies in Theoretical Linguistics. Oxford University Press, 2012.

ületavad kontekstipõhise standardi. Seesugune kirjeldus on tavaline kõigi deontoloogiliste väljendite uurimisel ning kõige laiemalt aktsepteeritud mudel pärineb Angelika Kratzerilt.⁸

Eelnevast tulenevalt on halvustavad väärtushinnangud sellised, mis tähistavad asju, mille omadused omaette või koosmõjus teistega jäävad kontekstipõhisele standardile alla. Näiteks kasutame väljendit *halb auto* autode kohta, millel on pettumust valmistavad tulemused kiirenduse, mahutavuse, bensiinikulu ja teiste selliste näitajate kohta. Selline standardmudel on endiselt tõetingimuste põhine ning määramatuse aspekti eest hoolitseb mudelis kontekstil põhinev standard.

4.3. Väärtushinnangute kontrollimatus

Keeleteaduses on väärtushinnangute tõelevastavuse kontrollimatuse postuleerimisele kõige lähemal ekspressivism⁹, mille järgi ei ole väärtushinnangutel, mida iseloomustab näide *rongaema*, pelgalt osutatav sisu, vaid nad väljendavad ka halvustavat suhtumist.¹⁰

Ekspressivism ei suuda seletada aga n-ö Frege-Geachi probleemi, mis demonstreerib, et sõnu nagu *halb* saab kasutada tingimuslausetes nii, et nad ei väljenda suhtumist.¹¹ Vaatame järgmist näitlikku tingimuslauset. „Kui kasside piinamine on halb, siis sa ei tohiks oma venda julgustada seda tegema.”¹² Kõneleja ei väljenda lausega, et tema meelest on kasside piinamine halb, vaid pelgalt, mis sellest järelduks, kui see oleks halb. Siinkohal jääb ekspressivist sõna *halb* seletamisel hätta, sest eeldas, et halvustavad väljendid väljendavad alati suhtumist.¹³ Samuti on ekspressivistidel raske moodustada tõetingimuslikke mudeleid teiste nähtuste seletamiseks.

Probleem ei seisne ainult ekspressivismi definitsioonis. Väärtushinnangud ei käitu alati nii, nagu nende tõeväärtus oleks kontrollimatu. Kui ma ütlen, et mul on hea auto, siis kas ma olen teinud väite, mille tõetingimused on kontrollimatud? Kui see oleks nii, tunduks järgnev jätkuküsimus jabur: „Mis teeb sinu autost hea auto?” See pole aga tõsi. Võin küsimusele vastata, kirjeldades omadusi, mis teevad minu autost hea auto (näiteks on ta ilusat värvi ja kiire), ning kui küsija ei jää rahule, võib ta küsimust korrata, kuni olen andnud põhjaliku ülevaate omadustest, mille tõttu pean oma autot heaks. Skeptik võib siinkohal küsida, kas küsimuste vastused tõesti konstateerivad hea auto tõetingimusi või inimesed pelgalt ratsionaliseerivad oma keelekasutust ehk teisisõnu

⁸ A. Kratzer (viide 7).

⁹ Vt nt P. Saka. *How to Think About Meaning*. Berlin: Springer, 2007.

¹⁰ Alternatiivselt on kaalutud mudeleid, millel on rohkem kui kaks tõeväärtust. Üks alternatiividest on muuta tõeväärtuse kirjeldus astmeliseks, kasutades näiteks hägusloogikat (ingl *fuzzy logic*), kuid ka selline lähenemine lubab säilitada endiselt mudelite tõetingimuslikkuse. Teisisõnu, need mudelid kirjeldavad väärtushinnanguid endiselt kontrollitavatena. Kuna see põhiküsimuses alternatiivi ei paku, jätame need praegu kõrvale.

¹¹ P. T. Geach. *Assertion*. – *Philosophical Review*, 74, 1964, lk 449–465.

¹² Autor on näidet eesti keelde mugandanud.

¹³ Tavaliselt keeleteaduses välditakse mudeleid, mis postuleerivad erinevaid tähendusi erinevates olukordades, eelistades üheseid seletusi, mis sõltuvad kontekstist.

põhjendavad oma subjektiivset tunnet. Järgmiste näidete uurimine pigem kinnitab, et tegemist on tavapäraste tõetingimustega.

Näiteks viitab tõetingimuste eksisteerimisele see, et keele kasutajad nõuavad ka väärtushinnangute puhul järjepidevust. Kui ütlen, et nii Mercedes kui ka Zaporozets on head autod, on tavaline, et kuulajad segavad vahele ning nõuavad selgitusi, sest nendel autodel on väga vähe ühist ning paljud omadused on pigem vastandid: üks on suur, teine väike; üks on kiire ja teine aeglane jne. Kui väärtushinnangutel puuduksid tõetingimused, ei kerkiks selliseid probleeme järjepidevusega, sest väide põhineks puhtalt määramatul subjektiivsel hinnangul.

Kolmanda argumendina võib välja tuua väärtushinnangute kasutamise, et õpetada kuulajatele selliste sõnade nagu *hea* ja *halb* tähendust erinevates kontekstides. Nagu kirjutab väärtushinnangute kirjanduse üks teerajajaid Hare, kui keegi liitub vestlusega välismaalt ning ei tea, mida selles riigis mõeldakse väljendi *hea auto* all, siis nende väljendite kuulmine erinevates kontekstides õpetab talle, mis standardeid silmas peetakse.¹⁴ See standard sõltub osaliselt rääkivast indiviidist, kuid keele kommunikatiivse funktsiooni tõttu ei saa tähendus täielikult eralduda sotsiaalse rühma kasutusest. Seega näiteks USAst Belgiasse kolinud inimene õpib, et varem standardiks olnud mootori võimsus ei pruugi enam pälvida kiidusõnu, sest teatud määrast kõrgemal rakenduvad ülikõrged CO₂ maksud. Seega varasem standard, mis ütles, et auto peab ületama mingit võimsust kilovattides, muutub standardiks, millele lisandub uus tingimus, et mootor ei tohi toota liiga palju CO₂-gaasi. Kui väärtushinnangutel puuduksid tõetingimused, ei saaks esineda ka erinevusi eri keelekontekstides, sest väljendi tähendus sõltub pelgalt rääkijast.

Kahjuks puudub halvustavate väljendite ehk pejoratiivide kohta keeleteadlaste seas konsensus ning lähenemisi on mitmeid. Selle nähtuse puhul esineb peale ekspressivismi mitu teooriat, mille järgi pejoratiividel puuduvad tõetingimused ehk nende tõelevastavus ei ole kontrollitav. Välja võib tuua ka Hornsby teooria.¹⁵ Kuid eksisteerib ka mitmeid tõetingimusi postuleerivaid teooriaid, näiteks Schlenkeri presuppositsiooniteooria¹⁶, mille järgi halvustamine on eeldatud taustteave, millele puudub otsene ligipääs. Näiteks Karlssoni küsimus „Kas sa oled hommikuse konjakijoomise juba maha jätnud?“¹⁷ eeldab igal juhul konjaki joomist ning nii lausega nõustumine kui ka selle eitamine kinnitab seda eeldust. Kõigil mainitud ning ka mõnel aja ja ruumi puudusel mainimata jäänud teooriatel on hästi tuntud puudused, nagu eelmainitud Frege-Geachi probleem, ja konsensus keerleb pigem tõdemuse ümber, et ühtset, kõigi aktsepteeritud teooriat veel ei ole.

¹⁴ R. M. Hare (viide 7).

¹⁵ J. Hornsby. Meaning and Uselessness: How to Think About Derogatory Words. *Midwest Studies in Philosophy*, 25, 2001, lk 128–141.

¹⁶ P. Schlenker. Anti-Dynamics: Presupposition Projection Without Dynamic Semantics. *Journal of Logic, Language and Information*, 16(3), 2007, lk 325–256.

¹⁷ A. Lindgren. Karlsson katuselt. Tallinn: Sinisukk, 2008, lk 360.

4.4. Veatud lahkarvamused

Esineb hulk subjektiivsemaid väärtushinnanguid, mille puhul kerkib taaskord tõetingimuste esinemise küsimus. Näiteks kui Aadu ütleb: „See karask on maitsev”, siis vestluskaaslane Boris ei saa sellele kergesti vastu vaielda. Ta võib öelda: „Minu meelest see karask ei ole maitsev”, kuid maitseid on erinevaid. Sellist olukorda nimetatakse veatuks lahkarvamuseks, sest kummalgi osapoolel ei saa olla õigus, ehkki keegi ka ei eksi. Mõlemad rääkijad saavad väiteid põhjendada oma subjektiivse arvamusena ning vastuolu väidete vahel on näiline. Keeleteaduse kirjanduses on veatut lahkarvamust analüüsitud ka seoses sõnadega *lõbus* ja *ilus*, kuid neid on kindlasti rohkem. Kuid ka niisuguste väljendite puhul on raske rääkida tõetingimuste puudumisest. Pigem vajavad nad täiendatud mudelit, milles tõetingimused osaliselt sõltuvad kõnelejast, st nende vastavus kõnelejaskonna standardile on väiksemas rollis kui rääkija subjektiivne hinnang.

Probleemile tähelepanu pööranud Lasersohn pakkus välja kohtuniku parameetriga semantika mudeli, milles selliste väljendite nagu „See karask on maitsev” tähendus sõltub alati aluseks võetavast perspektiivist.¹⁸ Tema järgi määravad rääkijad tavaliselt ennast kohtunikuks, kuid see ei pruugi nii olla. Näiteks võib koeratoidu kohta öelda „See on maitsev” ilma seda ise maitsmata, sest koer sööb seda isukalt.¹⁹ Lasersohni käsitus ei ole kindlasti universaalselt heakskiidetud ning veatut lahkarvamust selgitatakse ka mitme muu alternatiivse mudeliga, mis ei vaja ontoloogilist täiendust, st kohtuniku parameetri lisamist (näiteks Barkeri läbirääkimismudel).²⁰

5. Kokkuvõte

Erinevaid faktiväiteid ja väärtushinnanguid ei saa ühe mudeli abil analüüsida. Kirjandust vaadates märkasime näiteks, et selliseid väärtushinnanguid nagu *hea auto* ei analüüsita samade mudelitega nagu „See karask on maitsev” ja „Tema on rongama”. Seega eri tüüpi väärtushinnanguid saab üheaegselt analüüsida ainult detailsuse ohverdamise hinnaga. Keeleteaduse perspektiivist oleks mõistlikum lähtuda iga väljendi tähendusest, kaasates sobival määral lausungi konteksti. Tulemuseks oleks uuritava väljendi või lõigu tähenduse avamine, mille sisu ja keeleteadlase soovitude järgi saab näiteks kohtunik otsustada, kas tegemist on faktiväite, väärtushinnangu või seguga mõlemast.

Seni vaadatud näited demonstreerisid, et 3. peatükis kirjeldatud kohtupraktikas ilmnenu eristus faktiväidete ja väärtushinnangute vahel ei ühti keeleteaduse seniste järeldustega. Eelneva valguses võib see eristus pikas perspektiivis osutada näiliseks ja seega sisutühjaks. Samas võib igat väidet eraldiseisvalt analüüsida parima kättesaadava keeleteadusliku mudeli abil, vältides mudeleid, mis

¹⁸ P. Lasersohn. Context Dependence, Disagreement, and Predicates of Personal Taste. *Linguistics and Philosophy*, 28, 2005, lk 643–686. <http://www.umiacs.umd.edu/horty/courses/readings/lasersohn-05.pdf>.

¹⁹ B. Partee. Lasersohn II. Implicit Arguments, Perspective, Predicates of Personal Taste, First-Person Oriented Content. Implicit Arguments and Control I: The Super-Equi Puzzle and Datives. Avaldamata loengumaterjalid, 2009. http://people.umass.edu/partee/720_09/materials/720_09_9.pdf.

²⁰ C. Barker. Negotiating Taste. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy* 56(2-3), 2013, lk 240–257, <https://www.nyu.edu/projects/barker/Papers/barker-negotiating-taste.pdf>.

jäävad selle nähtuse seletamisel hätta. Selle protsessi abil on võimalik avada uuritava väljendi tähendust ning loodetavasti aidata kohtunikul hinnata, millist seaduse sätet rakendada.

Tasub eristada tõetingimusi ja eespool mainitud kohtulahendites kasutatud väljendit *tõesuse ja vääruse tõendamise*. Kohtunikud võisid silmas pidada protseduuri, mis toimub kohtus, samas kui keeleteadlane mõistaks seda väljendit kui empiiriliste meetodite rakendamist. Keeleteaduse ulatusest jäävad välja kohtunike otsused aktsepteerida või välistada tõestusmaterjali, mistõttu võivad juriidilistel alustel tehtud kohtunike otsused erineda tõesuse ja vääruse tõendamisel keeleteadlase ekspertarvamuses kirjutatust. Seda arvesse võttes tuleb küsimustele vastamisel keskenduda väljendite tõetingimuste väljatoomisele, et kohtunik ja teised otsustajad saaksid ise oma järeldused teha võimalikult täieliku informatsiooni baasil.

Kuigi keeleteadus ei paku kergesti rakendatavat malli, mille abil faktiväiteid ja väärtushinnanguid eristada, siis kahe nähtuse võrdlemisel toovad keeleteaduse mudelid tavaliselt välja aspektid, mille abil seda eristust teha. Võtame näiteks Bierwischi²¹ adjektiivide eristuse: kas väljendid „Karl on pikk” ning „Karl on laisk” on faktiväited või väärtushinnangud? Intuitsioon ütleks, et esimene on faktiväide ja teine on väärtushinnang, kuid pealiskaudsel vaatlusel on väited sarnased: mõlemal juhul sõltub hinnang kontekstist, sest intuiitiivselt hindame väidete tõesust skaalal, millel on konteksti põhjal määratud võrdluspunktid. Täpsemalt – selleks, et määrata, kas keegi on pikk, tuleb mõõta konteksti põhjal neid isikuid. Naiivse teooria kohaselt on lause „Karl on pikk” tõene olukorras, kus Karl on pikem kui konteksti põhjal määratud isikute keskmine pikkus. Samamoodi võiks arvata, et lause „Karl on laisk” on tõene olukorras, kus ta on laisem kui konteksti põhjal määratud keskmine inimene. Kuid lähemal vaatlusel avastame, et neid kaht väljendit ei saa ühe mudeli abil selgitada. Näiteks lause „Kõik inimesed on pikad” ei saa olla tavatähenduses tõene, sest puuduvad lühemad inimesed, kellega neid võrrelda. Sama probleem ei kordu väljendiga „Kõik inimesed on laisad”, sest laiskus ei nõua võrdlust skaalal, mille teises otsas on näiteks tegusus. Teisisõnu, inimeste pikaks nimetamiseks peab eksisteerima lühikesi inimesi, kuid inimeste laisaks nimetamiseks ei pea eksisteerima tegusaid inimesi. Väljendite keeleteaduslik analüüs lubab välja tuua sarnaseid vastunäiteid ning aidata eristada faktiväiteid ja väärtushinnanguid vaatamata nende sarnasusele.

Bierwischi eristus, millele eelmises lõigus viidatakse, hõlmab mitmeid erinevusi väljendite vahel, mis on pigem faktiväited või väärtushinnangud, kuid ka tema hoiatab, et esineb hägusaid näiteid, mida ei ole võimalik tema teooria järgi hinnata. Seetõttu on oluline uurida igat väljendit sobivate keeleteaduslike meetodite abil tuvastamiseks, kas tegemist on faktiväite, väärtushinnangu või seguga mõlemast.

---

²¹ M. Bierwisch. The Semantics of Gradation. Toim. M. Bierwisch ja E. Lang. Dimensional adjectives, 1989, lk 87–91.